

Marcu GABINSCHI
Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

FORMEAZĂ OARE ARTICOLUL O CLASĂ DE CUVINTE (o „parte de vorbire”)*

Abstract. The author’s argumentation, expounded mostly as a series of objections to C. Dimitriu and in support of other Romanian linguists, is aimed at showing the article (unlike prepositions, conjunctions etc.) having the necessary traits of a categorial marker of a word form of which it is eo ipso a part, hence not being a word itself. Sometimes this is evident (as in case of the adjacent Balkan, Scandinavian, Basque and other post-position or of the Hebrew pre-position), sometimes, however, it is a part of a non-evident split word form, cf. the English split infinitive, a subclass of German verbs etc. (as in West Germanic and West Romance), but always nothing more than a categorial marker.

Finally, C. Dimitriu’s denying the existence of the category of definiteness in Romanian is also strongly criticized.

Keywords: word, word form, category, marker, adjacent, split.

I

Păreră noastră în problema abordată aici este că articolul hotărât sau nehotărât, fiind exponentul categoriei determinării (deși, pe cât ne e cunoscut din propria experiență și din descrierile lingvistice, de cele mai dese ori el exprimă și alte categorii, dar tot doar categorii, nu altceva), este exponent categorial. Aceasta înseamnă că prin el își exprimă categoriile alte cuvinte ale limbii date, care fără el nu ființează ca atare, dar ale căror forme (logoforme) pot apărea și fără el ca element material, ceea ce se consideră ca articolul zero. Despre acesta de la urmă, se înțelege, nu se poate pune problema, dacă e posibil în vorbire neînsoțit de alt fonocomplex, însă articolele exprimate în mod material niciodată nu apar fără acele fon- (resp. morfocomplexe) al căror grad de determinare îl exprimă. De acum acest fapt pune problema, dacă articolele sunt părți ale altor cuvinte (resp. ale altor logoforme) sau cuvinte (resp. logoforme) aparte.

Și aici împotriva calității articolelor ca exponenți categoriali, adică în favoarea caracterului lor ca niște cuvinte aparte, ca un argument se aduce faptul că și prepozițiile și conjuncțiile nu pot (decât cu rare excepții) să fie prezentate de enunțuri eliptice

* Prima variantă a acestei lucrări a fost trimisă în 2010 după invitație la Sankt-Petersburg, unde a fost mai întâi pierdută de către editori și pe urmă restabilită, dar în formă prescurtată și urmând să apară acolo în altă culegere, nu în aceea pentru care era destinată inițial, iar autorul neputând afla până acum care a fost soarta lucrării de mai departe. De aceea a găsit de cuviință să-și publice lucrarea, în variantă completată și adusă la zi, la Chișinău.

aparte în vorbirea neîngrijită, adică nu pot să apară fără alte cuvinte, dar practic nimeni nu se îndoiește de statutul lor ca niște cuvinte din două clase ale acestora (două „părți de vorbire”).

Se pune deci problema: de ce să nu fie și articolul considerat o „parte de vorbire”, cum se practică din timpul întemeietorilor tradiției gramaticale cu ale cărei noțiuni operăm de mai bine de două mii de ani? Analogia de care e vorba, adică incapacitatea de a constitui enunțuri aparte, este într-adevăr reală, deci este o însușire comună a articolelor, a prepozițiilor și a conjuncțiilor. Și totuși, ea este și parțială, deoarece între primele, pe de o parte, și cele de-al doilea, pe de altă parte, există și o deosebire radicală: doar primele sunt considerate (și de către cei ce le atribuie caracter de cuvinte aparte, deci formând o „parte de vorbire” de sine stătătoare) purtători doar ai sensului categorial, ceea ce nu este cazul prepozițiilor și conjuncțiilor¹, deosebire pe care o vom explicita mai jos.

Aderând la punctul de vedere despre articole ca flexiuni categoriale, nu cuvinte aparte, pornim de la definiția noastră a categoriei morfologice bazată pe deintuitivarea acestei noțiuni, așa cum e înțeleasă ea în mod implicit în lingvistică.

Această definiție am încercat s-o dăm pentru prima dată în 1972 [1, p. 9-45], revizuiind mai târziu, cu trecerea anilor unele puncte din procedeu de identificare, a cărei variantă mai târzie a fost propusă în 1980 [3, p. 5-22, 177-211], variantă ce necesită, cum e și natural, după atâția ani, și ea unele rectificări. Ultimul rezumat al identificării noastre a morfocategoriei a fost dat în 2003 [4, p. 281-282]². Trimițând cititorul la identificările indicate (în special la cele din 1980 și 2003), nu le repetăm aici în întregime, ci relevăm pentru prezentul caz, următoarele două metaindicii ale morfocategoriei:

Metaindiciul nr. 2: Morfocategoria are un număr limitat (strict finit) de termeni și un număr nelimitat (infininit) de purtători. De exemplu, despre o limbă se știe câte genuri, numere, cazuri, timpuri, moduri, persoane

¹ Avem în vedere doar categoria morfologică în sens strict, adică un indiciu de opunere reciprocă a morfocomplexelor, identificate pe urmă ca logoforme, caracterizat singur printr-un număr finit de metaindicii, nu și întrebuințarea, lipsită de orice sens definit, a cuvântului „categorie” (de ex., „categoria substantivului”, „categoria infinitivului”, „categoria propoziției”, „categoria limbii și a dialectului” ș.a.m.d.), ceea ce este extrem de contraproductiv când se pune problema identificării claselor de cuvinte tocmai pornindu-se de la categoriile în sens strict. Despre viciile (din nefericire, adânc înrădăcinate) ale acestei practici vezi [1, p. 9; 2, p. 70 urm.]. Viciile de care e vorba fiind practic de neînlăturat, nu degeaba ne-am pronunțat nu odată pentru introducerea termenului univoc „morfocategorie” (și dacă spunem pentru scurtime, acolo unde e clar despre ce e vorba, doar „categorie”, avem în vedere tocmai acest sens).

² Ce e drept, și acolo e necesară o rectificare la metaindiciul obligativității în afara acordului, aceasta neexistând pe cât am putut observa, în cazurile de interșanjabilitate, de exemplu, între indicativul și condiționalul rusesc, între formele de relatare directă și indirectă din limbile turcice, din bulgară, macedoneană și meglenită, între neutrul și admirativul din albaneză ș.a. Pentru astfel de cazuri se introduce următoarea extensiune: se socot obligatorii acei exponenți primar-neobligatorii, care apar numai deocâmp împreună cu exponenții primar-obligatorii cu ai altor indicii. Astfel, toate cele trei indicii menționate implică numai deocâmp pe cele ale persoanei și ale numărului, care nu sunt de loc liber interșanjabile între ele.

etc. există în ea. Și dacă se poartă discuții despre faptul că, bunăoară, în românește, există trei sau patru cazuri, două sau trei genuri, sau că condiționalul și optativul sunt două moduri sau unul, ori că în rusește există și cazul partitiv (ca în *выпить чаю* ori *воды*) sau dacă acolo este un singur caz prepozițional sau două (ca în *на берегу*, dar *о береге*) etc., apoi și toate aceste divergențe de păreri privesc numaidecât tot un număr limitat (strict finit) de unități, ca trăsătură recunoscută implicit, a morfocategoriei, ea fiind indiciu de opunere reciprocă a morfocomplexelor.

Și dimpotrivă, numărul de purtători ai morfocategoriei ca indiciu este nelimitat. De exemplu, în toate exemplele de morfocategorie aduse mai sus nu poate fi indicat numărul elementelor purtătoare ale indicelui (ale genului, numărului, cazului etc., ca și ale persoanei, timpului, modului etc.), adică, nu se poate spune câte substantive, adjective, verbe etc. există într-o limbă dată. Asta se are în vedere în mod implicit, de exemplu, când nu se constată existența categoriei cazului în limbile vestromanice (de când s-a renunțat la găsirea servilă în ele a acelorași cazuri care au existat în latină), deși rămășițele lui se păstrează acolo doar la câteva pronume, al căror număr e strict finit¹. Din aceeași cauză nu putem recunoaște existența nominativului și acuzativului ca două cazuri diferite în românește, deoarece în ele se opun doar două perechi de elemente: *eu* – ... *mine* și *tu* – ... *tine* (aceste *mine* și *tine* neputând forma singure enunțuri aparte, deci cerând numaidecât însoțitori, la rândul lor în număr finit).

2. Metaindiciul nr. 8: Exponenții morfocategoriei sunt contigui cu purtătorii lor (adică inseparabili de ei decât printr-un număr strict finit de elemente) și/sau acoperă, în opoziția reciprocă, tot planul conținutului². Așa sunt determinativele, deoarece, de ex., lat. *hic* – *iste* – *ille*, sp. *este* – *ese* – *aquel*, maced. *ovoj* – *oňoj* – *moj* (și divizările mai detaliate, până la 20 de membre, în diferite limbi „exotice”), ca și (*al*) *meu* – (*al*) *tău* – (*al*) *lui/ei* etc. nu admit niciun membru din afara seriilor închise, cunoscute în întregime (spre deosebire de opozițiile în multe alte indicii și singure în număr nelimitat, dar fiecare din ele având și un număr infinit de membri, cum sunt culoarea, temperatura, temperamentul, mărimea, vârsta ș.a.).

Dacă însă exponentul ce se caracterizează prin celelalte 7 metaindicii ale morfocategoriei, nu divizează în felul indicat mai sus (într-un număr strict finit de sectoare și fără rest) tot planul conținutului, acest exponent trebuie să fie contiguu cu purtătorul său. Așa sunt exponenții cazurilor, al căror sens nu acoperă singur tot planul conținutului, necesitând precizări în formă de prepoziții, numărul acestora fiind în curs de mărire permanentă în limbă (cf. recente *conform*, în bază de..., în conformitate cu..., cu excepția... etc.; câteodată asemenea locuțiuni încep a se scrie la un loc, devenind prepoziții, cf. germ. *auf Grund*... > *aufgrund*...).

¹ Se știe că numărul de forme ale pronumelor personale (acestea în genere fiind o clasă închisă de cuvinte) este în limbile romanice foarte mic. Cazul extrem al acestei situații e prezentat de catalană, în care opoziția se reduce doar la *jo* „eu” – *mi* „... mine” (de ex., *amb mi* „cu mine”), pe când nici pentru *tu* „tu” această opoziție nu există: cf. *amb tu* „cu tine”.

² Trăsătură relevată în [5, p. 491] unde e vorba de numărul și articolul din franceză: amândouă elementele opuse unul altuia își acoperă sfera de întrebuintare în așa fel, că întotdeauna există numărul singular sau plural, ori articolul hotărât sau cel nehotărât. În asemenea cazuri introducerea în sistem a unei unități noi e posibilă numai pe contul îngustării sferei de întrebuintare a unităților mai vechi (noi numim această trăsătură „iremanența finită”).

Se înțelege, când cele două însușiri în chestiune se îmbină la unele și aceleași elemente, aceasta nu împiedică de loc apartenența lor la exponenți categoriali (cf. categoriile aduse mai sus: genul, numărul, timpul, modul etc.).

Așadar, aceste două metaindicii ale morfocategoriei ca indiciu se dovedesc îndeosebi de relevante în identificarea articolului ca fiind sau nefiind o „parte de vorbire” (clasă de cuvinte).

De pe aceste poziții vom și analiza recenta încercare de a interpreta statutul articolului ca „parte de vorbire”. Încercarea se referă la limba română, dar atât ea, cât și analiza ei e importantă pentru elucidarea problemei articolului în plan lingvistic general (româna apărând ca o variantă a limbii în genere ca invariantă).

Vorba e de lucrarea dlui C. Dimitriu „Trebuie oare să se excludă articolul din părțile de vorbire?” [6], titlul însuși implicând răspunsul negativ la întrebare, teza pe care autorul încearcă mai departe s-o demonstreze. Și trebuie să recunoaștem că Dumnealui a adunat în favoarea ideii sale practic un maximum de argumente deloc neglijabile care de aceea merită toată atenția cuvenită. Și totuși, întrucât ideea promovată, pe cât putem vedea noi, nu este demonstrabilă, vom încerca să arătăm acest lucru mai jos, examinând argumentele dlui C. Dimitriu.

Autorul constată existența ideii netradiționale (prezentată în românică de dna V. Guțu Romalo și alții), potrivit căreia articolul în cazuri ca *floare – o floare – floarea* nu este o parte de vorbire, ci doar instrument gramatical, mijloc de diferențiere a membrilor unei singure paradigme, deci mijloc de același tip ca și exponenții cazului și ai numărului, adică în situația dată articolele sunt morfemele categoriei determinării (p. 179). Se constată că, după părerea oponentei, se exclude din articol ceea ce e numit „articol” posesiv-genitival, cel ordinal (ca în *al doilea, a treia*), *lui* de pe lângă numele proprii¹, cel adjectival, precum și diferite transpoziții ale articolului hotărât în care el își pierde propria calitate. Se fac referințe [6, p. 180-187] și la caracterizările articolului (anume a lui *-ul/ -le – a* și *un -o*) ca exponent (morfem) al categoriei determinării, nu ca „parte de vorbire”) la P. Diaconescu, în cartea lui I. Iordan, V. Guțu Romalo, A. Niculescu, în cea a lui I. Iordan și V. Robu, la I. Coteanu (noi în cele de mai jos, asociindu-ne la argumentele acestor autori, le sprijinim prin ale noastre, scăpate din vedere sau nerelevante în măsura cuvenită de predecesori).

Urmează contraargumentele dlui C. Dimitriu, potrivit cărora articolul din limba română nu este exponent categorial, ci o „parte de vorbire” (clasă de cuvinte). Aceste considerații le și examinăm mai jos (deși nu chiar în acea ordine în care sunt expuse de autor, ceea ce nu are însemnătate hotărâtoare).

O trăsătură a articolelor din mai multe limbi este aceea că ele (ca și, cu rare excepții prepozițiile, dar și conjuncțiile) nu pot constitui un enunț eliptic aparte. De

¹ În mai multe lucrări credem că am demonstrat că aceste *al, ai, ai, ale* sunt semiconfixe stângi ale confixului genitival, alomorf pozițional al sufixului, iar elementele *al ...lea, a ...a* de la ordinale sunt confixe extraalomorfice, pe când *lui* antepus este o flexiune casuală a numelor proprii (și a cuvintelor ca *ianuarie*). De aceea în cele de mai jos nu ne ocupăm de aceste elemente care nu sunt exponenți ai categoriei determinării. Calitatea lui *cel, cea, cei, cele* e ambiguă, acestea putând fi interpretate în feluri diferite. Rămâne deci miezul problemei: articolul substantival hotărât și nehotărât.

exemplu, în românește nu pot constitui asemenea enunțuri nu numai alipitele *-ul/ -le* și *-a*, ci nici distantele *un* și *o* (amintim că la întrebarea *Câți* se răspunde *Unu(l)*, nu *Un*, iar asemenea întrebări la articol nici nu se pun¹. Deci prin articol nu se poate răspunde la întrebare (și nici nu știm, cum ar suna o astfel de întrebare). Ni s-ar putea obiecta că la întrebare nu se poate răspunde nici prin rom. *acest, acel, meu, tău, său, nostru, vostru*, adică prin determinative la care deseori e clasat și articolul. Dar elementele menționate, sunt în limba română (ceea ce constituie o particularitate a ei) anauteme ale autemelor, adică alomorfe poziționale incapabile de a forma enunțuri aparte ale logoformelor ale căror alte alomorfe pot să formeze asemenea enunțuri. Adică, de exemplu, la întrebarea *Care?* nu se poate răspunde prin anautemele *Acest* sau *Acel* (fără determinat), dar se răspunde prin autemele *Acesta* sau *Acela*. Tot așa, la întrebarea *Al cui?* nu se poate răspunde prin *meu, tău* ș.a.m.d., ci numai prin *Al meu, Al tău* ș.a.m.d. Articolul însă nici singur nu poate constitui un enunț aparte, fie cât de eliptic, dar nici nu are auteme care ar putea să constituie un astfel de enunț. În baza acestui fapt articolul, contrar unor păreri răspândite, trebuie exclus din determinative, care sunt, dacă nu în orice variantă a lor, cel puțin ca auteme, capabile să formeze enunțuri aparte. De aceste fapte nu se ține cont în tezele dlui C. Dimitriu, expuse la p. 185-187, unde se relevă comunitatea de însușiri dintre articole și determinative.

Așadar, articolele nu sunt elemente de sine stătătoare sub orice înfățișare a lor, ceea ce este trăsătura unui exponent categorial.

Iarși ni se poate obiecta, că tot așa sunt (precum s-a spus) prepozițiile, dar și conjuncțiile. Dar nici unele, nici altele nu se caracterizează prin cele două metaindicii relevate mai sus. În primul rând, numărul prepozițiilor și conjuncțiilor nu e stabil în limbă, deoarece afară de cele de mult statornicite, mereu apar îmbinări prepoziționale ca *pe bază de..., în vederea..., în conformitate cu...*, care în unele limbi devin și prepoziții (cf. rus. *ввиду*, germ. *aufgrund*), dar și conjuncționale (cf. *cu toate că..., de vreme ce..., odată ce...*). Adică numărul prepozițiilor și al conjuncțiilor nu este strict finit. În afară de aceasta (ceea ce privește în special prepozițiile) e greu, dacă nu imposibil, de stabilit, câte sensuri are o prepoziție, care din ele sunt independente, care sunt subsensurile altora. În privința aceasta, e relevant faptul că doar rareori numărul sensurilor unei prepoziții coincide în două dicționare mari ale unei limbi date. În al doilea rând, chiar din însuși faptul că limba are mereu nevoie de prepoziții (sau de echivalente ale lor) noi, se vede că ele nu acoperă, prin sensurile lor, tot planul conținutului. Deci, nefiind nici contigue cu purtătorii lor (vezi mai sus despre cazuri), ele nu vădesc acele trăsături, prin care se caracterizează orice exponent al morfocategoriei, de a cărui calitate nu se îndoiește nimeni.

Spre deosebire de aceste două cazuri (prepoziție și conjuncție), articolul se caracterizează și printr-un număr strict finit de forme și de acoperirea prin sensul lor a întregului plan al conținutului.

¹ Ele nu se pun nici în acele limbi în care forma articolului nehotărât coincide cu cea a numeralului, cf. fr. *un* și *une*, port. *um* și *uma*, dar numai la feminin, sp. și it. *una*.

Pentru limba română (ca și pentru alte limbi cu articol hotărât alipit de purtătorul lui, ca cel postpus în limbile balcanice, scandinave, bască ș.a. sau cel antepus în limbile semite) problema se rezolvă relativ ușor: articolul alipit se identifică îndată ca morfem categorial (cu atât mai mult când e fuzionat cu exponenții genului, numărului și cazului), iar cel distant apare ca exponentul celeilalte forme a aceleiași categorii, cele două forme excluzându-se sintagmatic reciproc (despre unele cazuri izolate de dearticulare, ca *un altul*, *o alta* și asem. vezi mai jos).

Dar nici pentru limbile de tipul celor vestromanice și sudgermanice, în care amândouă articolele (hotărât și nehotărât) sunt antepuse distante, esența lucrurilor, deși nu într-un totu clară la prima vedere, rămâne aceeași: articolele sunt morfeme categoriale, caracterizate prin toate metaindiciile respective, inclusiv prin cele două, special relevate mai sus.

Rămâne deci problema posibilității de separare a articolelor de purtătorii lor (deși cazul rom. *un*, *niște*, dar și *cel*, *cea*, *cei*, *cele*, când aceste ultime sunt articole, nu demonstrative, se rezolvă destul de ușor, vezi mai sus), cum sunt cele vestromanice și sudgermanice menționate. Și aici trebuie să ținem cont de faptul că lingvistica recunoaște posibilitatea separării noncontigue a unor forme ale cuvântului, a cărei unitate se constată doar pe baza altor forme, în care el e inseparabil. Exemplul cel mai bine cunoscut al acestei situații credem că sunt verbele germane formate cu prefixele separabile și permutabile, verbe ale căror forme ca infinitivul (de ex., *aufstehen* „a se scula”, „a se ridica”), gerunziul (*aufstehend*) sau cele de indicativ din propozițiile secundare (... *daß er aufsteht...* „că el se scoală”) sunt contigue, dar care la indicativ și la imperativ pot fi separate (și în sens paradigmatic și în cel sintagmatic) de un număr infinit de elemente, de ex., *Er steht... auf*, „El se scoală...” sau *Stehe... auf!* „Scoală!” Iată și un exemplu luat din text: *Im Ensemble dieser internationalen Folklore kommt aber auch der eigenen Volksdichtung und deren kritisch-produktiver Aneignung ein hervorragender Platz zu* (Deutsche Volksdichtung. Eine Einführung, Leipzig, Reclam, 1987, S. 5). „Totuși în ansamblul acestui folclor internațional un loc remarcabil îi revine și poeziei populare proprii și acomodării ei critice productive”. Aici, precum vedem, părțile cuvântului *zukommen* „a reveni” (*kommt... zu*) sunt despărțite prin alte zece logoforme, altfel zis de 12 logoforme grafice (exemplul e unul obișnuit, nu dintre cele extreme). Și totuși acest *zukommen* (ca și mii de alte verbe de același tip) este, potrivit criteriului demult acceptat în germanistică, un singur cuvânt.

Un caz întrucâtva analog manifestă ungara, cu prefixele ei verbale, în unele tipuri de contexte antepuse lipit, iar în altele separate, ante- sau postpuse, de ex., *elmenni* „a ieși”, dar *El akarok menni* „Vreau să ies”, sau *El kell menni* „Trebuie ieșit” sau *Nem megy el* „Nu iese” ș.a.

Un caz mai bine cunoscut în lingvistică este cel al lui „split infinitive” (textual „infinitiv spart”) din engleză: spunându-se de obicei, de ex., *to act immediately* „a acționa

imediat”, se spune câteodată, în scopuri stilistice, și *to immediately act*, separându-se morfemul *to* de tema infinitivului printr-un număr nelimitat (cel puțin paradigmatic, căci sintagmatic aici de obicei se intercalează un singur cuvânt) de elemente. Dar faptul că *to act* și asem. formează o singură logoformă se manifestă prin pierderea oricărui sens prepozițional al lui *to* (cf. rom. *a la a face*) și de alomorfa pozițională a acestui *to* cu \emptyset . Cf. infinitivul de pe lângă modalele *can, may, must* etc., dar și contexte de tipul cunoscutei sentințe a lui R. Reagan: *How can we love our country ană not to love our countrymen?* „Cum putem să ne iubim țara și să nu ne iubim compatrioții?”.

Așadar, după cum e recunoscut de mult în lingvistică, odată ce unitatea unui cuvânt e stabilită în baza formelor lui inseparabile, ea se constată și pentru formele lui nelimitat separabile. Avem tot dreptul să extindem acest principiu asupra altor cazuri de același fel, anume asupra îmbinărilor elementelor de nesinestătătoare, caracterizate prin metaindiciile relevate mai sus, cu purtătorii lor. Acesta este și cazul articolelor antepuse distanțe (scrise separat), cum sunt rom. *un – o¹* și într-o parte a cazurilor, *cel, cea, cei, cele*, dar și al articolelor nehotărâte și hotărâte din limbile vestromanice și sudgermanice².

La aceste fapte de mult observate de lingviști, se poate adăuga acela că, odată ce un membru al morfocategoriei se exprimă prin elemente de nesinestătătoare inseparabile de purtătorul lui, atunci ca exponenți ai celui alt membru al ei sunt și elementele de nesinestătătoare separabile (chiar teoretic nelimitat) de același purtător. Așa apar *un, o*, odată ce există *-ui, -le* și *-a*, al căror statut categorial e evident.

¹ Nu-l atragem aici pe *niște*, întrucât deseori articolului nehotărât la plural îi corespunde un zero, elementul *niște* (ce apare mai rar decât *un* și *o*) introducând anumite sensuri suplimentare. Ce e drept, acest plural nemarcat e greu (dacă nu imposibil) deseori de deosebit de forma nearticulată – se prea poate că deosebirea dintre ele se neutralizează (cf.: „la plural, opoziția dintre substantivul articulat nehotărât și cel nearticulat nu este atât de netă ca la singular” [7, p. 110]).

² Cazul contrar, dar tot demonstrând deosebirea dintre datul nemijlocit și esență, este prezentat de îmbinările prepozițiilor cu articole, luând câteodată formă de contopiri fonetice. Cf. rom. *de un, la o, pe un, de la o...*, dar și contopirile *dintr-un, dintr-o, printr-un, printr-o*, fenomen bine cunoscut altor limbi romanice, celor germanice și altora: cf. sp., it. *del*, it. *del(la)* ș.a., germ. *vom, am, beim, zum, zur* etc. Asemenea morfocomplexe sunt indivizibile, dar în ele cse lasă identificat alomorful prepoziției, al cărei alt alomorf e separabil printr-un număr infinit de elemente, de substantive, adjective ș.a., cf., de ex., rom. *dintr-o pădure*, dar *din pădure, din această pădure, din această verde pădure* etc., it. *dell'uomo*, dar *di uomo, di quest'uomo, di buon uomo* etc. (Pentru asemenea *dintr-un, printr-o* ș.a. și analogele lor apusene ar fi bine să se introducă, după exemplul din domeniul scrisului, termenul de „ligatură”).

Deci, în total, contrar aparențelor, unele logoforme din diferite limbi se pot separa nelimitat și chiar pot să-și permute componentele, iar în alte cazuri formele diferitor cuvinte se pot lega inseparabil și chiar se pot contopi. Aici, ca și în fonologie, ceea ce se percepe ca dat nemijlocit nu întotdeauna reflectă esența. Cf., de ex., consoanele sonore finale rusești și germane care sună ca respectivele surde, dar schimbându-și poziția își arată calitatea de sonore: de ex., rus. *npьd*, ce sună ca și *npym*, dar schimbându-și poziția își arată calitatea adevărată.

Prin urmare, existând termenul englez „split” din „split infinitive” (vezi mai sus), nu avem nevoie de alt termen ca să caracterizăm anumite alte forme din diferite limbi, în cazul dat forme de substantive articulate în mod distant. Avem deci split-logoforme ale lor.

Se înțelege că distanțarea în limbile romanice este mai mult virtualitate decât realitate, deoarece, atributul fiind acolo în stil neutru postpus, de ex., rom. *o casă nouă*, este cu mult mai obișnuit decât stilistic marcatul *o nouă casă*. Tot așa este cu ambele articole în romanica apuseană, cf., de ex., sp. *una nueva casa* față de obișnuitul *una casa nueva* și *la nueva casa* față de *la casa nueva*. Altfel stau lucrurile în limbile sudgermanice, în care, de ex., engl. *a new house* și *the new house*, germ. *ein neues Haus* și *das neue Haus* sunt obișnuite și stilistic neutre.

Așadar, separabilitatea, teoretic nelimitată (și paradigmatic, și sintagmatic), a unei logoforme în două părți este un fapt de mult recunoscut în lingvistică. Dacă l-am nega, ar trebui să negăm și caracterul de logoforme unice la o parte dintre formele cuvintelor ca germ. *aufstehen* „a se scula”, ung. *elmenni* „a ieși”, engl. *to act* „a acționa” ș.a. Prin urmare, pornind de la ceva deja irevocabil în lingvistică, putem să vedem, aplicând unul și același criteriu, în aceeași lumină și unele situații care nu au fost tratate până acum unanim în același fel. Necesitatea acestei tratări e relevată în special de acele cazuri în care morfemele de nesinesătătoare de pe lângă purtătorul lor și separabile de el, formează opoziția tocmai cu elementele, tot așa de nesinesătătoare de pe lângă el, dar inseparabile de el: cf. separabilele *un, o – niște/ Ø* care formează opoziția cu inseparabilele *-u/-le* ș.a.

Această constatare impune o rectificare în definiția, general acceptată a cuvântului, pe care o aduce C. Dimitriu (op. cit., p. 188; precizăm, de altfel, că ea e convențională): „segmentul fonic accentuat izolabil prin pauză în limba naturală, ce transmite informație semantică, gramaticală (morfologică, sintactică) și/ori stilistică”. Chiar acceptând această definiție (ale cărei alte aspecte nu le discutăm aici) trebuie să constatăm că ea se referă doar la cazul de bază, de la care se cer făcute, în lumina celor aduse mai sus, unele extensiuni. Adică, trebuie constatat că în felul arătat de C. Dimitriu se definește o logoformă (deci, nu tot cuvântul), că de cuvântul pe care aceasta îl reprezintă țin și alte forme ale lui, printre care și cele nelimitat separabile și cu părți permutabile, cu condiția să se deosebească de logoformă de bază doar ca alte forme ale aceluiași cuvânt¹.

O obiecție aparent împotriva noastră ar putea să fie bazată pe acordul articolului nehotărât antepus român, ca în (a) *unei case – (a) unor oameni/ case* (cf. situația analogă, cu ambele articole în germană). Dar nici aceasta nu iese din cadrul acordului intern dintr-o logoformă, latent în cazul dat, însă patent în *casa – casele, băiatul – băieții* ș.a. Iar în germană separarea sintagmei de tipul *ein Haus* „o casă” în *ein neues Haus* „o casă nouă” sau *das Haus* „casa nouă” în *das neue Haus* „casa nouă” se face de obicei cu mai puține elemente decât cea a tipului *steht... auf*, recunoscut ca o singură logoformă, deși separabilă în text printr-un rând (ba și mai mult) de alte logoforme.

¹ Ultima întemeiere a acestui criteriu vezi în lucrarea [8].

Deci, potrivit datelor aduse, morfocomplexele de tipul *om – un om – omul, casă – o casă – casa* țin, în fiecare caz, ca trei logoforme, de câte un singur cuvânt. Acest fapt nu-l recunoaște C. Dimitriu văzând în elementele *un* și *o* cuvinte din clasa articolelor, deci o „parte de vorbire” aparte, vezi de ex. [6, p. 189]¹.

II

Ideea cum că elementele *un* și *o* (dar și „articolele” tradiționale *al, a, ai, ale* și *al...lea, a...a*, într-adevăr străine de categoria determinării) ar forma o „parte de vorbire” de sine stătătoare, se exprimă în teza principală a lui C. Dimitriu, potrivit căreia „nu există decât un *c o n ț i n u t* al determinării și numai pentru o *p a r t e* a substantivelor, conținut ce totodată nu se exprimă printr-un sistem *u n i t a r* de semne, așa că vorbitorii *n u a u c o n ș t i i n ț a* unei categorii gramaticale” [6, p. 190]. Articolele deci n-ar trebui excluse din numărul părților de vorbire clasice, deoarece acestea ar fi cuvinte cu diferite funcții (tot acolo), căci altfel, aplicând același criteriu ar trebui să nu socotim părți de vorbire nici prepoziția, nici conjuncția, nici verbe auxiliare, nici formele atone de acuzativ și dativ ale pronumelor reflexive și adverbele de comparație (p. 192).

Aici, ultimele elemente aduse ca analogie sunt eterogene, prepozițiile și conjuncțiile fiind într-adevăr cuvinte, pe când fostele verbe auxiliare din formele de perfect, viitor și condițional de mult nu sunt cuvinte, ci exponenți subiectivali la verb, iar „pronumele atone” (și nu numai reflexive) sunt exponenții lui obiectivali direcți și indirecti².

Așadar, principala teză a lui C. Dimitriu în problema dată este aceea că articolele sunt cuvinte care exprimă doar conținutul determinării și acela doar la o parte a substantivelor, fără un sistem unitar de semne, în urma cărui fapt românofonii n-ar avea conștiința categoriei determinării (p. 187, 190). Această ultimă teză (de fapt chintesența concepției examinate) se prezintă ca eronată chiar la prima vedere, deoarece zilnic ne confruntăm în vorbire, de multe ori cu opoziții de tipul *un om – omul, o casă – casa* și asem. Dar întrucât C. Dimitriu își argumentează foarte amănunțit punctul de vedere, mai jos trecem în revistă argumentele Domniei Sale (nu putem garanta că n-am scăpat niciun amănunt, dar credem că cele ce urmează sunt suficiente pentru a ne întemeia părerea).

Unul dintre principalele argumente ale lui C. Dimitriu împotriva existenței categoriei determinării în românește este aceea că ea, după cum crede Dumnealui, nu e distinsă în toate cele trei forme ale ei (articolul zero, cel nehotărât și cel hotărât) de toate substantivele, ci numai de cele apelative, cele proprii rămânând în afara acestei opoziții.

¹ În [6] ca „articole” tot acolo figurează și *al, a, ai, ale* și *lui* și *cel, cea, cei, cele* (despre care vezi aici) și *niște*. Ultimele cinci elemente sunt, în afara contextului, ambigue, *niște* însemnând câteodată și ceva ca *unii, unele*, dar și „o cantitate de...”, iar *cel, cea, cei, cele* apar și omisibile (ca în *casa cea noua*) și inomisibile (ca în *casa veche și cea nouă*), în ultimul caz fiind un analog parțial (de nesinestătător) al it. *quello* (ca în *la casa vecchia e quella nuova*). Oricum, principal în cazul nostru este statutul lui *un* și *o*, al cărui caracter de articol nu e pus la îndoială de nimeni.

² Vezi motivarea amănunțită a acestui punct de vedere în [3, p. 147-176], motivare prin care sprijinim părerea dnei V. Guțu Romalo, iar intuirea unei asemenea stări de lucruri se lasă urmărită deja la I. Ghinkulov (I. Hâncu) în 1840 (vezi tot acolo, p. 154, 167-170).

Aici se poate obiecta în primul rând aceea că pentru existența opoziției ajung și două membre ale ei. Deci, dacă numele proprii masculine (ca și cele feminine, flexionate după modelul masculinelor, ca, de ex., *Catrinel* adus de C. Dimitriu, dar cf. și *Lili*, *Mimi* și asem.) nu admit, neavând atribute, articolul hotărât, acestea se explică prin unicitatea (determinarea implicită) a lor în contextul actului de vorbire. Dacă aceasta se face nu prea clar, de exemplu, dacă în situația dată există mai mulți Ioni, se precizează *Ion cel Vechi/ cel Nou/ cel Mare/ cel Mic* etc. Și dacă într-o situație de același fel se poate spune, de exemplu, că din *cameră a ieșit un Ion* (dintre cei prezenți, deși *un Ion* înseamnă mai des „unul ca Ion”; în acest sens se spune *un Eminescu*, adus de C. Dimitriu), aici tot avem articol nehotărât, dar într-o transpoziție a lui (vezi mai jos despre transpozițiile articolului hotărât și ale altor exponenți categoriali). La masculinele ca *Ion* sau *Eminescu* explicitarea sensului hotărât se face și prin articolul respectiv al grupeii atributive, cf. *bunul (nostru) Ion, marele (nostru) Eminescu* etc. Iar în cazuri ca *niște Harpagoni* (p. 180) sau *un Harpagon* are loc apelativizarea prin metaforă a numelui propriu (care fiind încheiată, numele trebuie scris cu minusculă, fenomen obișnuit în limbi), ajungându-se câteodată la uitarea sensului inițial al numelui propriu – cf. rom. *crai* sau *boicot* (însuși *harpagon* se dă în dicționarele românești ca nume comun). Nici evoluția aceasta nu dezmente în niciun fel existența categoriei determinării în limbă.

N-o schimbă, în esență, nici interșanjabilitatea, la numele topice, a formelor ca *Buzău* și *Buzăul* ca subiecte (p. 182) și asem. De aceea nu e diagnostic să intrăm aici în amănunte.

În genere la numele de persoane masculine, percepute în virtutea sensului lor inerent ca determinate hotărât, articolul nehotărât, rar pe lângă ele, are rol contramandator al acestui sens. Câteodată, așa se introduce un sens ipostatic (*un Ion bine dispus* sau *un Chișinău însorit*). Oricum, nu există un nume propriu în românește la care nu s-ar putea exprima într-un fel sau altul opoziția hotărât/nehotărât (cf. pentru contrast, de exemplu, formele verbale, adverbele sau interjecțiile la care exprimarea acestei opoziții este de neînchipuit).

Cât despre numele proprii feminine în românește, acestea nu se deosebesc în privința categoriei determinării de numele comune (bineînțeles, dacă facem rezervă pentru cele neflexionate postpus, cum sunt *Catrinel*, *Lili*, *Mimi* ș.a. vezi mai sus). De ex., *Elena* este articulată deoarece se percepe ca cineva cunoscut, dar dacă nu se știe despre una din Elene nimic afară de nume, se începe vorba despre ea cu *o Elenă*.

În privința aceasta limba română ocupă în loc sui-generis în tipologia numelor proprii. Numele românești proprii masculine se comportă în linii mari ca și cele din alte limbi europene cu articol (vestromanice, germanice), iar cele feminine sfârșite în *-a* se flexionează ca și cele comune cu aceeași desinență. Deci, ca tipologie, româna ocupă un loc intermediar între limbile vesteuropene amintite, pe de o parte, și neogreacă și albaneză, pe de alta, în aceste din urmă numele proprii de ambele genuri primind articolul hotărât la fel ca și numele comune. În limbile vesteuropene așa ceva se admite în limbajul familiar, cf., de ex., sp. *el Fernando*, *la Conchita*, germ. *der Hans*, *die Grete* ș.a., ceea ce în stil literar are loc doar pentru a se releva cazul oblic la feminine,

de ex., *die Bücher der Ricarda Huch* „cărțile Ricardei Huch”. O paralelă parțială cu româna din sfera numelor proprii este aceea că în germană numele neutre ale țărilor și regiunilor (când stau fără atribut) nu sunt însoțite de articol (de ex., *Moldawien, Deutschland, Frankreich*), dar îl iau cele feminine și masculine (de ex., *die Moldau, die Krim, der Kaukasus*). Nici asemenea fapte nu anulează existența categoriei determinării.

Fără să aducem alte exemple, relevăm acel fapt glotic general, că prin exprimarea categoriei determinării limbile care o au demonstrează, la numele proprii, mai multe particularități, care însă se manifestă în limitele acestei categorii, nu în afara ei. Negarea existenței ei în aceste limbi din cauza unei asemenea particularități ar contrazice în mod evident faptele. Româna oferă un exemplu concret al acestei situații printre alte exemple ale ei, nu a altceva.

Așadar în lumina datelor despre tratarea numelor proprii în română trebuie să respingem teza cum că categoria determinării este distinsă în ea numai „de către o parte a substantivelor” [6, p. 190].

Nici celelalte argumente aduse în favoarea punctului de vedere examinat tot nu par a fi convingătoare.

Astfel, nu e drept cum că determinarea „nu se exprimă printr-un sistem unitar de mărci” (tot acolo). În realitate, sistemul așa-ziselor mărci ale categoriei determinării (dar avem în vedere numai cele reale, nu elemente ca *al, ai, a, ale* și alte „articole” indiferente față de determinare), este în românește extrem de unitar, și cel mai unitar tocmai în cazul exponenților săi antepuși distanți. Aceștia sunt *un* și *o* extraalomorfici¹, mai univoci decât postpușii alipiți *-ul/ -le - a și -i - -le*, cu alomorfa *-ul/ -le*, acest *-le* masculin singular fiind omonim cu *-le* de la feminin plural (din care cauză la unii vorbitori apar câteodată îndoieli în privința genului și numărului lui *Paște*).

Pentru contrast am putea aduce morfocategoria (tocmai în acest sens atrasă de C. Dimitriu, p. 187) a numărului substantivelor din română, exprimată printr-un sistem cu mult mai puțin unitar de „mărci”. E suficient să ne amintim în primul rând de numele omonime la singular și plural nearticulate, ca *ochi, unchi, rinichi (rărunchi), pezevenchi, nume, luntre, foaie, tei, pui, ciocoi, boaghe*, cele în *-toare* ș.a., dar și de alternanțele consonantice și vocalice ce disting singularul numelor de pluralul lor în românește (exemplele, de altfel bine cunoscute, ar ocupa prea mult loc – menționăm doar cazuri de tipuri cu totul neproductive, cum sunt moștenitele *om - oameni, soră - surori* sau *mesteacăn - mesteceni*, acesta cu marcă triplă la plural). Dar nici în sufixele omoseme ale ambigenelor nu este unitate, coexistând *-e* (cu și fără alternanțe) și *-i, uri* (fără ele).

Alternanțe de același tip caracterizează și verbul românesc, la care însă constatăm omonimii în desinențe, ca *el, ea* și *ei, ele cântă, lucrează, târâie* sau *eu* și *ei, ele muncesc*,

¹ Aici nu avem nici alomorfa fonetică, ca în înruditele it. *un lupo, un uomo*, dar *uno studente* sau *una casa*, dar *un'ora* (fem.).

De notat ca substantivele de tipul lui *ianuarie* și cele compuse ca *zgârie-brânză, papă-lapte, lă-mă-mamă, coate-goale*, învechitele *soare-răsare, soare-apune* ș.a. își exprimă și determinarea, și numărul (când rar este nevoie) în mod analitic, ceea ce iarăși nu poate demonstra lipsa acestor morfocategorii în românește.

sau *eu, tu târâi* ș.a. Deci, dacă am aplica criteriul „sistemului unitar de mărci”, ar trebui să eliminăm din morfocategoriile limbii române în primul rând cea a numărului (categoria persoanei dă un tablou asemănător).

Neexprimarea morfocategoriei determinării (sau, după alte criterii, exprimarea ei prin articolul zero) are loc, în românește, în condiții strict delimitate cum e, de exemplu, după prepozițiile cazului direct fără atribut (și acelea cu unele excepții, că *la mama, la tata, la bunica, la popa* ș.a.), cf. *în casă, pe stradă, la oraș, prin pădure, de către vecini* ș.a., ceea ce nu este altceva decât un caz productiv de neutralizare a opoziției categoriale, a cărei existență se manifestă prin alte situații, unde ea nu poate fi neutralizată¹. Cf. chiar extinderea prepozitivelor numai ce aduse, ca *în casă > într-o casă > într-o casă (nouă)* sau *> în casa nouă* ș.a.m.d.

Un tip sui-generis de neutralizare a determinării găsim în contextele (ce e drept, rare, fixate deocamdată doar în poezie) ca *Visul tău să-l porți în frunte/ Ca o cea mai albă stea* (P. Darie, *Am vrut să știu*, Chișinău, 1971, p. 54, în chirilică). E greu de spus dacă aici are loc imitarea tipului *un ami le plus bon*, descris pe materialul francezei, sau o convergență cu aceasta. Oricum, nici aici nu poate fi vorba de eliminarea determinării ca o morfocategorie din limbă. Aici are loc contramandarea de către nehotărâtul *un* nu a sensului hotărât în genere exprimat prin *le*, rom. *cel*, ci a lui *le plus*, resp. *cel mai*, care din cel superlativ absolut se preface în cel superlativ relativ, ca în lat. *-issimus, -errimus*, rus. *-aiuuuū, -eiuuuū* (ceva ca **o cea albă stea*, fr. **un ami le bon* nefiind reperabile).

Neutralizările menționate ale formelor de determinare privesc doar anumite tipuri de contexte. O asemenea neutralizare la o subclasă de substantive (în afara unor componente ale frazeologismelor) se constată în situația următoare: faptele aduse în discuție de C. Dimitriu (p. 183), cele feminine în *-a* aton, sunt în cea mai mare parte cuvinte exotice neasimilate definitiv de sistemul limbii, care prin finalul *-a* la femininele nehotărâte intră în contradicție cu situația generală, sau fiind exotisme circulă prin excelență în sfere profesionale. Astfel, recentele *cola, coma, manila* (mai adăugăm și *nausea* și asem.) sunt termeni necunoscuți vorbitorilor de rând și de aceea lipsesc din mai multe dicționare (până și din cele moderne). Iar *marijuana* e ceva mai bine cunoscut, dar tot un exotism, iar *nirvana* e perceput ca o sferă îndepărtată inaccesibilă, ceva asemănător cu o țară exotică, de localizare necunoscută, cum e rom. *Patagonia*, neavând un sens geografic concret. Deci faptul că în asemenea cazuri „opoziția dintre articulat și nearticulat este anulată” e foarte departe de a anula existența morfocategoriei respective în limba română în genere (ceva asemănător ar fi negarea existenței categoriei numărului

¹ Tot așa este în albaneză, în special pe lângă prepoziția inesivă *në* „în” (cf. *në shtëpi* „în casă”). Acolo există însă și alte neutralizări ale determinării, de ex., la genitivul și dativul plural, la care acum, spre deosebire de norma mai veche, articolul *-t* nu se pune, ca în (*i*) *njerëzve* „(al) oamenilor”, (*e*) *shtëpive* „(a) caselor” ș.a. Articolul hotărât se desemantizează acolo și pe lângă substantive urmate de pronumele posesive, ca în *një miku im* „un prieten de-al meu”, *në disa takime tonat* „la unele din întâlnirile noastre” și asem. Dar nici în albaneză nu se poate pune problema inexistenței categoriei determinării. De notat că acolo exprimarea altor categorii (numărul, cazul, persoana ș.a.) tot nu se realizează într-un „sistem unitar de mărci”, ceea ce (ca și pentru multe alte limbi cu același fenomen) nu abolește existența categoriilor respective.

din cauza că există substantive, de altfel cu mult mai numeroase, printre care și de tip productiv, ca cele în *-toare*) indiferente față de număr la forma de bază (vezi mai sus). Cf. și recentul *euro*.

Tot atât de nerelevantă este existența câtorva substantive numai la forma hotărâtă doar în componența unor frazeologisme: e vorba de unele substantive al căror sens luat aparte nici nu e cunoscut vorbitorilor nespecialiști. Așa sunt *a întoarce calimera* (adăugăm și *a se strica calimera*), *a da iama*, *a lua cu japca*, *a-și lua tălpășița* ș.a., iar în ce privește *cu ghiotura*, avem și *ghiotura* aparte ca „grămadă, mulțime”, care de aceea se și dă în unele dicționare ca substantiv de sine stătător (în altele nu se dă nici în frazeologism, acesta fiind rar întâlnit și puțin cunoscut). La cele spuse de C. Dimitriu la p. 183 putem adăuga *a-și pierde sărita*, dar și *a-și ieși din sărite*, *a scoate pe cineva din sărite*. Se prea poate că în limbă s-ar mai găsi încă vreo câteva expresii de acest fel, ceea ce n-ar schimba, nici pe departe, situația generală a morfocategoriei determinării în românește¹.

În lucrarea la care se referă C. Dimitriu [9] se constată, pe de o parte, trecerea femininelor în *-a* nearticulat cu poziția nesigură în limbă (p. 495) în cele cu *-ă* obișnuit, iar pe de altă parte, neutralizarea, adică suspendarea, într-o clasă închisă (noi am spune „subclasă deschisă, deși nenumeroasă”) de substantive feminine, a opoziției articulat/nearticulat. De notat că, în afara câtorva exemple (a celor reproduse de C. Dimitriu plus *a da zbranca*) toate substantivele aduse (de tot 121) sunt exotisme ori/ și profesionalisme, unele din ele figurând chiar ca niște cuvinte străine sau denumiri comerciale. Oricum, asemenea fapte nu pot, nici pe departe, să demonstreze inexistența categoriei determinării în limba română în genere. Asimilarea acestor nume în limbă constă în schimbarea lui *-a* extracategorial pe *-ă*, adică în înglobarea lor în categoria determinării (ceea ce e demonstrat de până la 34 din cele 121 de nume în chestiune – p. 495).

Tot aici e cazul să reafirmăm teza de mult cunoscută în general, dar câteodată uitată când e vorba de fenomene particulare: exponenții unei categorii rămân ceea ce sunt, atâta timp cât își păstrează propria calitate, indiferent de faptul dacă în alte situații se prefac sau nu în altceva. Hotărâtoare este păstrarea acestei calități pe lângă un număr

¹ Inconsistența criteriului examinat e confirmată și în plan interlingvistic. Cf., de ex., rus. *бить баклуши* „a trândăvi” sau *лясы точить* „a trâncăni” a căror *баклуши* și *лясы* nu există în afara acestor expresii, prin urmare n-au forme de singular, ceea ce totuși nicidecum n-ar putea pune la îndoială existența categoriei numărului la substantivul limbii ruse. Iar existența substantivelor singularia tantum și pluralia tantum libere (din afara frazeologismelor) e prea banală ca să fie exemplificată aici.

Cu titlul de contrast putem aduce substantivele din limba bască sfârșite în *-a* (ca *neska* „fată”) la care articolul postpus hotărât *-a* nu se adaugă (spre deosebire, de ex., de *gizona* „omul” sau *etxea* „casa”), formele ca *neska* fiind la nominativ ambigue în ce privește determinarea. Dar acolo nu există un analog al rom. *-a*, care prezintă rom. *coma*, *cola*, *manila* și asem. ca un tip neasimilat încă de sistemul limbii, spre deosebire de *adenda*, *anaconda* ș.a. pe cale de asimilare [9, p. 495] (la cazurile oblice la bascul *neska* și asem. in/ determinarea se distinge).

infinat de elemente¹, asigurată și prin celelalte metaindicii ale categoriei (vezi mai sus). Numai dacă complexul acestor metaindicii se destramă, putem vorbi de dispariția categoriei respective. Acesta însă nu este cazul categoriei determinării în românește, după cum reiese din privirea asupra faptelor următoare, aduse în discuție de către C. Dimitriu (fapte la care adăugăm și noi unele, ce ar fi putut să fie folosite de Dumnealui)².

În primul rând, din examinarea faptelor relevante trebuie eliminate acelea care nu au fost niciodată exponenții categoriei determinării, ci se consideră ca atare în virtutea unei tradiții perimate, datând din perioada anteștiințifică: așa sunt, precum am mai spus nu odată, elementele *al, a, ai, ale* și *al... lea, a... a*. Mai amintim că primele sunt în realitate semiconfixe stângi ale confixului autemei genitivului (*al omului, al casei* etc.), iar cele de-a doua sunt confixe extraalomorfice ale ordinalelor (*al doilea, a doua* etc.) complet străine de distincția hotărât și nehotărât. Iar antepusul (*a lui* (ca în (*a lui Ion*)) îi comunică lui *Ion*, care e hotărât și fără el, alt sens *c a z u a l* (cel genitival sau datival în locul celui nominatival), deci nu schimbă gramemul determinării [vezi 11).

Omonimele-reflexe ale articolelor *-ul* și *-a* (vezi [6, p. 179-181]) nu sunt articole acolo unde nu li se opune nimic neavând acest pretins articol. Așa sunt *dânsul, dânsa, dânsii, dânsese*, de când forme ca *dâns* din limba veche nu mai există. Aceste *-ul, -a, -ii, -ese* au fost folosite aici ca mijloace de întărire fonetică a formelor scurte (dar și când exista deosebirea dintre *dâns* și *dânsul*, ea nu se comută cu nicio denotare).

În cazul formelor (*un*) *altul*, (*o*) *alta* există și acum (*un*) *alt*, (*o*) *altă*, dar între unele și altele s-a stabilit alomorfa pozițională: cf. (*un*) *alt om*, (*o*) *altă casă*, însă (*un*) *altul*, (*o*) *altă* fără determinate. Deci nu putem alcătui cu aceste forme contexte contrastive ca *Văd un om – Văd omul, Văd o casă – Văd casa*, deoarece contexte ca **Văd un alt, *Văd o altă* nu există. Dar lipsa opoziției în determinare în acest număr strict finit de elemente ușor enumerabile nu influențează întru nimic situația ei la alte elemente al căror număr e infinit.

Un alt număr (deși ceva mai mare, dar tot strict finit) de elemente arată că articolul hotărât feminin *-a* este în realitate formantul adverbelor de timp: *ziua, noaptea, dimineața, seara* ca și *iarna, primăvara, vara, toamna*, iar la denumirile zilelor săptămânii, de ex., *luni* înseamnă o zi de luni concretă, iar *lunea* „în fiecare zi de luni” ș.a.m.d. Ceva mai rar în sensul temporal se aplică elementul *-le* ca în *serile* sau *diminețile*. Deci lipsa opoziției categoriale de hotărât/ nehotărât în toate aceste cazuri tot nu anulează existența lui nu numai în limba română în genere, ci nici chiar în cazul dat concret, cf. de ex., *Au plecat într-o zi de vară. Ziua aceea a fost foarte caldă* sau *O iarnă așa de rece n-am avut de mult. Iarna este la noi de obicei mai caldă* ș.a.m.d.

¹ Astfel, nu se poate vorbi de păstrarea categoriei cazului în limbile vestromanice, deoarece, după dispariția opunerii celor două cazuri din franceza veche, opoziția cazuală în romanica apuseană se păstrează doar de câteva forme pronominale din fiecare limbă.

Dar în românește, infinitivul a rămas infinitiv (cu toate că a pierdut elementul *-re* de la sfârșit), indiferent de faptul că forma lui veche s-a substantivat, iar mai târziu după pilda acestor substantivate s-au format mii de nume de acțiune noi în *-re*, care niciodată n-au fost infinitive.

² Iar unele argumente cu care converg ale noastre vezi, de ex., în [10].

Tot aici trebuie examinat cazul privind un număr foarte restrâns de unități: în *împotrivă* – *împotriva*, *împrejur* – *împrejurul* [6, p. 180] într-adevăr nu există opoziție de hotărât/ nehotărât, sensul lui *-ul*, *-a*, fiind aici convențional, căci nu există **un prejur* sau **o potrivă* în același sens extracategorial (*potrivă* înseamnă „asemănare”, „ceva sau cineva asemănător”, iar *împotriva* este sinonim cu *contra*, care nu există cu un *-ă* în locul lui *-a*). Altfel spus, *împotrivă* e adverb, iar *împotriva* e prepoziție, deosebirea dintre ele nefiind de loc categorială. Așa este independent de faptul că aceste cazuri sunt cu totul izolate. Deci de impactul lor asupra situației articolului ca exponent categorial în românește în genere nici nu poate fi vorba.

Tot așa de puțin importă pentru morfocategoria determinării și pentru articol ca exponentul ei în românește prezența omonimului acestuia în numele proprii (op. cit., passim), deoarece acest *-u* (ca în *Ursu*, *Lupu*, *Lungu*, *Scurtu* ș.a.) este tot un mijloc de evidențiere a acestor nume tocmai ca cele proprii, în special pe lângă teme monosilabice, deși nu numai. Astfel, deși avem și *Ariciu*, fără acest „articol” sunt, de ex., *Iepure*, *Iepuraș*, *Lupușor*, *Vulpoi*, iar la numele asemănătoare în *-e* ca *Vulpe*, „articolul” nu se pune. Lipsa sensului de hotărât/ nehotărât e confirmată de varierea liberă ca *Jder* – *Jderu* sau *Urechean* – *Urecheanu*. Iar recente rusisme ca *Mișa*, *Grișa*, *Colea*, *Tolea* nu sunt percepute nici ele ca având articol, deoarece corespondentele lor fără acest *-a* nu există. Altfel spus, asemenea *-u* și *-a* finale nu sunt articole (ca, de ex., în apelativul *lupul*), fiind, fără *un* contramandator, hotărâte prin însăși natura lor la nume proprii (vezi mai sus). Așa sunt și cele în *-e* ca *Vasile*, *Gheorghe* ș.a. Aici zeroul pretinsului articol, ca și prezența lui în numele de familie în *-u*, este tot atât de nerelevantă pentru sensul categorial, ca și asemenea nume de cu totul altă structură (ca *Alecsandri*, *Millo* ș.a.). Când vrem să prezentăm numele proprii în cadrul categoriei determinării spunem, de ex., *Ursu* (hotărât) sau cu atribut, *Ursu cel vechi*, sau *Un Ursu nou* (nehotărât), iar *-u* de la sfârșit e indiferent față de toate acestea, spre deosebire, de ex., de *La menajerie am văzut un urs*. *Ursul ne-a părut simpatic*, acest caz (și nu *Ursu*) reprezentând un număr infinit de substantive apelative. Mai sugerăm dlui C. Dimitriu, ca pretinse argumente în favoarea Dumnealui, cazurile de folosire a omonimului articolului hotărât ca material fonetic („de construcție”) pentru derivare. Aici se lasă distinse cel puțin două situații. În prima din ele, într-un cuvânt nou se preface o sintagmă atributivă genitivală, ca, de ex., în *calul-popii*, în a doua însă *-ul-* face parte din sufixul, foneticeste întărit, ca în *moșulică* sau *mânzulică* (asimilate numelor proprii, deoarece nu primesc articolul hotărât) sau *brăduleț*, *gărduleț*, *omuleț* ori *boulean*, *corbulean*, *omulean*. Rolul (derivator) al acestui *-ul-* este ca și cel al lui *-ur-*, care nu mai este exponent al categoriei de număr, ca în *deluros*, *gloduros*, *noduros* ș.a. Deci nici acest *-ul-*, complet indiferent față de sensul determinării, nu poate spune ceva împotriva articolului ca exponent al categoriei ei (cf. până și cazurile ca *un brăduleț* – *brădulețul*, *un omulean* – *omuleanul* ș.a.). Nu spun nimic contra articolului ca exponent categorial nici cazurile de variere la vocativ *băiete* – *băiatule* [6, p. 191], ca și lipsa exponentului lui la numele în *-e*, ca *Vasile*, *Gheorghe*

etc. Aceste *băiete* – *băiatule* se găsesc în relații de variere liberă (depinzând de preferința vorbitorului), fără niciun impact asupra categoriei determinării (prin care, în genere, nu se știe ce s-ar exprima la vocativ)¹. Aceași este esența deosebirelor de tipul *Radu* – *Radule*, ca și *Leană* – *Leana* – *Leano* și asem. Iar în cazul izolat *domnule* – *Doamne* opoziția *-ule* – *-e* (+ *o* > *oa*) exprimă deosebirea lexicală („om” – „Dumnezeu”), deci prezintă un caz de semiomonimie, ca în *ochi* – *ochiuri*, *capete* – *capi* – *capuri* ș.a.

Mai relevăm faptul că articolul cunoaște (deși, pe cât știm, într-un număr restrâns de cazuri) transpoziția, anume în sens imperativ. E vorba de tipul comenzilor cum sunt *Scularea !* sau *Alinierea !*). Dar nici asta nu anulează nici pe departe calitatea articolului ca exponent al categoriei determinării. Transpozițiile în cadrul morfocategoriilor sunt lucru obișnuit, cf., de ex., în românește, singularul cu sensul de plural (ca în *războiul cu neamțul*) sau, ceea ce e răspândit mai pe larg, un timp în locul altuia. Cf., prezentul pentru trecut, ca în *Mergem ieri pe stradă și vedem...* sau perfectul compus rezultativ pentru viitor, ca *Fă ce e de făcut și ai scăpat* sau întrebuintarea, cunoscută multor limbi, a persoanei a 2-a singular în sens generalizat, obișnuit în comunicarea de toate zilele (ca în *Dacă vii acolo după masă, nu găsești pe nimeni*) și fixat și în proverbe (*Cât ți-i patul, atât te întinde*) ș.a.

Și nu e deloc clar cum ar putea să fie demonstrat caracterul de cuvinte al articolelor prin frecvența lor mai mare în vorbire decât cea a interjecțiilor [6, p. 190]. Aceste ultime apar prin excelență în limba vorbită (resp. în reproducerea ei în literatura artistică), pe când articolul e propriu oricărui stil de limbă și prezent practic în orice act de vorbire. Esențial este însă faptul că doar câteva forme de articol, ușor enumerabile, se unesc cu un număr infinit de purtători (vezi mai sus, despre un metaindiciu obligatoriu al morfocategoriei) ceea ce îl și face frecvent – altfel nici nu poate să fie un exponent categorial.

În ceea ce privește sensul articolului [6, p. 185], acesta trebuie să includă obligatoriu semul generalizării maxime, fără de care nu am avea articol, ci (chiar cu toate metaindiciile morfocategoriei) doar exponentul demonstrativității morfologizate. Am demonstrat acest lucru nu o dată pe materialul limbii macedonene, în care exponentii demonstrativității tripartite (ca în *човеков* – *човеко* – *човеком*), chiar postpuse și alipite (ca și în rom. *omul*) sunt articole (deși cu semul distanței) de aceea, că unul din ele (cel de gradul al treilea de depărtare – *-om*, *-ma*, *-mo*, *-me*) exprimă și generalizarea maximă extradistanțială (ca în *Човекот е смртен* = *Omul e muritor*). Această proprietate este una din condițiile indispensabile apartenenței unui element la articole. Astfel, lat. *is* – *ea* – *id*, deși era extradistanțial (spre deosebire de distanțialele tripartite

¹ Dintr-o română spaniolă ținem minte rîndul *Perdida no, el caballero, no siendo hermana ni prima*, „De pierdut, nu-i pierdut, voinicule, dacă nu e soră sau verișoară” (e vorba de suflet), dar aici articolul *el* e introdus pentru a mări numărul de silabe. Alt rol aici prezența sau lipsa lui nu are, adică omisiunea lui n-ar schimba deloc sensul.

hic – haec – hoc, iste – ista – istud și ille – illa – illud) nu avea sensul generalizării maxime, care se exprima fără el (ca în *Homo mortalis est*). Această situație din latină a și fost recunoscută în lingvistică, fie și în mod implicit, ca indiciu al lipsei articolului, spre deosebire de alte limbi. Deci nu vedem în exemplele lui C. Dimitriu (ca *Omul sfîntește locul, Lupul mănîncă oaia, Haina face omul* [6, p. 185] exprimând generalizarea, spre deosebire de individualizare, nimic ce ar putea aboli calitatea articolului ca exponent al categoriei determinării. Sensul hotărât al articolului este tocmai cel de demonstrativitate extradistanțială îmbinată cu generalizarea maximă, cele două sensuri excluzându-se reciproc sintagmatic (se înțelege că exponentul respectiv trebuie, ca și orice exponent categorial, să se caracterizeze prin toate metaindiciile morfocategoriei). Altfel limba dată nu are articol¹ (ceea ce nu este cazul românei).

Se înțelege că acest statut al articolului hotărât nu se lasă identificat în mod direct în toate cazurile de aplicare a lui. Unul din acestea e prezentat de întrebuițarea lui ca identificator a ceva apriori cunoscut ceea ce are loc, de obicei, chiar la începutul unei narațiuni, ca în *Stă castelul singuratic oglindindu-se în lacuri* (unde în locul lui *castelul*, dacă nu s-ar respecta măsura versului, ar putea sta și *un castel*, sensul de hotărât/ nehotărât fiind aici nerelevant, deci situația amintind starea dintr-o limbă fără articol, cum e latina, rusa etc.). Deci asemenea cazuri sunt greu, dacă nu imposibil, de cuprins printr-o definiție generală a articolului. De aceea recurgem la o extensiune. Se ia ca bază definiția propusă (vezi mai sus), atribuindu-i-se cuantorul existenței (\exists)², ceea ce înseamnă: dacă în limba dată se poate efectua undeva identificarea unui element ca existent în ea (cf. mai sus), el se recunoaște după formă și în alte situații, în care această identificare e greu sau chiar imposibil de făcut³ singură (excepțiile de la această regulă, privesc de obicei un număr finit de elemente enumerabile sau identificabile formal).

Mai relevăm și următorul fapt. După părerea lui C. Dimitriu, spre a se înlătura unele contradicții din descrierea limbii române, odată ce din cuvintele ei se elimină articolul, ca să se procedeze consecvent, de acolo ar trebui să se elimine nu numai prepoziția și conjuncția (despre care vezi mai sus), ci și verbele auxiliare și formele atone de dativ și acuzativ ale pronumelor reflexive, dar și adverbul de comparație [6, p. 102]. Dar tocmai procedând consecvent în baza metaindiciilor morfocategoriei descrise mai sus, excludem din cuvinte și includem în exponenți categoriali și f o s t e l e forme ale

¹ Mai amănunțit vezi în [4, p. 280-285].

² Despre aceasta, aplicat la lingvistică, vezi de ex. [12, p. 35].

³ Despre marile dificultăți de identificare a articolului ca fiind sau nu un cuvânt aparte vezi, de ex., [13, p. 48-73], unde se citează, printre alte multe păreri pro și contra și cea a lui P. Fortoul Hurtado: „Până acum gramaticienii nu ne-au dat o definiție satisfăcătoare a articolului și, probabil, nu ne-o vor da niciodată. Cât despre mine, nici nu voi încerca s-o fac, fiind convins de zădărnicia unor asemenea încercări” [13, p. 49]. Spusele sunt din anul 1922, dar, după cum reiese din discuția reprodușă în [13], în această problemă nici până mult mai târziu (anul 1990) nu s-a ajuns la o unitate de păreri.

verbelor auxiliare devenite exponenți subiectivali la verb, și *f o s t e l e* pronume personale, acum exponenți obiectivali (și nu numai reflexivi), tot la verb, a cărui conjugare devine prin acest fapt subiecto-obiectivală¹. Exponentul comparativului *mai* a încetat și el să fie cuvânt aparte, neputând fi separat de purtătorul său (ca în *mai bun*) și neputând constitui enunț eliptic aparte, autemul lui fiind *mai mult*². Elementul *foarte* însă nu este exponentul categoriei gradelor de comparație.

Cele spuse ni se par suficiente (fără a intra în multiplele amănunte care n-ar putea decât doar să precizeze cele de mai sus), ca să respingem concluzia (deja citată) a dlui C. Dimitriu (ce se prezintă îndoielnică chiar la prima vedere): în română „nu există decât un conținut al determinării, și numai pentru o p a r t e a substantivelor, c o n ț i n u t c e, în același timp nu se exprimă printr-un sistem u n i t a r de mărci, așa că vorbitorii nu au conștiința unei categorii gramaticale. În ce privește articolul, părerea noastră este aceea că nu există argumente pentru excluderea lui din numărul părților de vorbire clasice” ș.a.m.d. [6, p. 190], vezi același lucru proclamat în [6, p.187].

În concluziile Dlui mai urmează că articolele sunt c u v i n t e, deci fac parte din părțile de vorbire, dar totodată au funcția de m a r c ă. Această teză (chiar dacă se vorbește de „marcă”, adică ceva mai puțin univoc decât „exponentul categorial”) ni se prezintă contradictorie: un element este ori cuvânt, ori „marcă” a altui cuvânt, nu și una și alta totodată. Se prea poate că această contradicție e simțită de autor, care recurge la termenul ambiguu „cuvânt-morfem” [6, p. 188-189], menit s-o camufleze, dar nu reușește s-o facă: un element (în afara cuvintelor monomorfemice în care amândouă fenomenele coincid) este ori cuvânt, ori morfem. Și dacă rom. *un* și *o* sunt morfeme, nu cuvinte, dar pot fi separate de restul logoformei, le considerăm, ținând cont de separabilitatea acesteia, recunoscută în lingvistică (ca în cazul germ. *aufstehen*, ung. *elmenni*, engl. *to act* și asem., vezi mai sus) și folosind termenul consacrat „split”, ca fiind s p l i t - m o r f e m e (resp. logoforme ce le includ ca s p l i t - l o g o f o r m e). Așa sunt aceste *un*, *o* din română, ca și articolele antepuse separabile, hotărâte și nehotărâte, vestromanice și sudgermanice.

În română, concluzia noastră e sprijinită de faptul că opoziția categorială se exprimă prin morfeme recunoscute în această calitate (cum sunt *-ul/ -le, -a și -i, -le*), pe care e cu totul alogic, chiar la prima vedere, să le consideri cuvinte, deci părți de vorbire aparte, și alte elemente care la prima vedere par a avea această calitate. Dat fiind statutul tuturora ca membre ale uneia și aceleiași opoziții, și unele și altele sunt morfeme, unele evidente în această calitate, iar altele split-morfeme, ceea ce nu constituie o deosebire radicală între ele. De aceea nu împărțim articolele în „cuvinte-morfeme”, care ar fi părți de vorbire și „morfeme propriu-zise”, segmente ale cuvintelor care singure nu sunt cuvinte (cum face C. Dimitriu [6, p. 189]).

¹ Prin argumentele noastre din mai multe lucrări în favoarea acestui punct de vedere sprijinim o părere de mult existentă în romanistică [14, p. 119-120].

² De notat că aici hotărâște factorul morfologic, nu cel fonetic. De exemplu, e real dialogul – *Ce lună e acum?* – *Mai*, dar nu e real ceva ca **Acela mi-a plăcut mai*, ci trebuie *Acela mi-a plăcut mai mult*.

În ceea ce privește limba în genere, întrucât cuvântul din oricare clasă flexionară constă din temă și exponent categorial, elementul de nesinestătător (incapabil să constituie un enunț), care singur este doar un exponent categorial, nu poate fi cuvânt aparte, deci nu poate face parte dintr-o clasă de cuvinte („parte de vorbire”), ci este doar o parte a altui cuvânt (fie alipit de restul acestuia, fie distant). Mai pe scurt, un cuvânt aparte nu poate să fie doar exponentul categorial al altui cuvânt și viceversa.

În acest fel, recurgând la noțiunea de split-morfem, am încercat să rezolvăm antinomia dintre clasarea articolului la cuvinte (resp. la o „parte de vorbire”) și recunoașterea lui ca exponent categorial al altor cuvinte¹.

Referințe bibliografice

1. М. А. Габинский. *Очерки по основаниям грамматики*. Кишинев, Штиинца, 1972.
2. М. А. Габинский. *Балканский инфинитив – очередной этап дискуссии. Антикритический обзор*. Chișinău, Tipografia Centrală, 2008.
3. М. А. Габинский. *Грамматическое варьирование в молдавском языке*. Кишинев, Штиинца, 1980.
4. M. Gabinschi. *Contribuții la definirea general lingvistică a articolului ca exponent categorial*. În: Omagiu profesorului și omului de știință Vladimir Zagaevschi. Chișinău, CEP USM, 2003.
5. А. Мартине. *Основы общей лингвистики*. Пер. с франц. În: Новое в лингвистике, III. Москва, Изд. иностр. литературы, 1963.
6. C. Dimitriu, *Doit-on exclure l'article des parties du discours?* În: Omul și limbajul său. Studia linguistica in honorem Eugenio Coseriu. Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași (serie nouă). Secțiunea III. E. Tomul XXXVII-XXXVIII. Lingvistică, 1991-1992. Iași, Ed. Univ. „Al. I. Cuza”.
7. *Gramatica limbii române*, I. București, Ed. Acad RPR, 1963.
8. M. Gabinschi. *Logoforma ca dat nemijlocit și cuvântul ca abstracție*. În: Filologia modernă: realizări și perspective în context european. Abordări interdisciplinare în cercetarea lingvistică și literară. Chișinău, Professional Service, 2012.

¹ Se înțelege că, respectând normele ortografice în vigoare, nu propunem ca articolele antepuse distante să se scrie împreună cu purtătorii lor (fiind scrise aparte doar când sunt separate prin altceva, ca, de ex., *o nouă casă*), deși precedente pentru aceasta există. Cf. logoforme întregi ca rus. *никакой*, segmentate de prepoziții, ca în *ни из какого, ни по какому, ни про какой, ни с каким, ни о каком*. Ortografia deci, bazându-se și pe comoditatea practică, nu întotdeauna reflectă împărțirea în plan teoretic a textului în logoforme. De aceea nu punem principiul ortografic (spre deosebire de op. cit. a lui C. Dimitriu [6, p. 190]) la baza identificării articolului și a altor unități morfologice.

9. I. Z. Coja. *Câteva ipoteze cu privire la articol*. În: Sistemele limbii. București, Ed. Acad. RSR, 1970.
10. L. Vasiliu. *Desinența -a în limba română*. În: Limba română. (București), XXXII (1983), 5.
11. M. Gabinschi. *Ce este lui din (a) lui Ion*. 1. *Unele considerații privind noțiunea de articol*. În: Revistă de lingvistică și știință literară, 1977, 1.
12. Ал. Зеленецкий. *Сравнительная типология основных европейских языков*. Москва, Высшая школа, 2004.
13. О. К. Васильева-Шведе, Г. В. Степанов. *Теоретическая грамматика испанского языка. Морфология и синтаксис частей речи*. Москва, Высшая школа, 1990.
14. В. В. Г. Гак. *К вопросу о местоименной репризе в романских языках // Исследования в области латинского и романского языкознания*. Кишинев, Штиинца, 1961.